

УДК 341.4

О. Чубінідзе, асп.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ДО ПИТАННЯ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ

Розглянуто особливості здійснення перехідного правосуддя. Наведено визначення та цілі цього поняття, розкрито його історичні корені. Зазначено, що перехідне правосуддя включає судові та позасудові механізми, наприклад, переслідування, компенсацію, комісії зі встановлення правди, інституційні трансформації та поєднання вищезазначених елементів.

Ключові слова: перехідне правосуддя, порушення прав людини, політичний режим, судові та позасудові механізми.

Міжнародний центр перехідного правосуддя наводить таке визначення терміна *перехідне правосуддя* – "це сукупність способів, за допомогою яких держава розв'язує проблеми, що виникли у процесі переходу від режиму, який толерував масові порушення прав людини до нового, демократичного політичного режиму".

Перехідне правосуддя – це ключ до розв'язання критичних проблем, які виникають, наприклад, під час переходу від воєнного стану до мирного або від режиму авторитаризму до демократії. Перехідне правосуддя має на меті як надання відшкодування за грубі порушення міжнародного та національного права, так і визначення структурних передумов цих порушень. Хоча перехідне правосуддя включає кримінальну відповідальність, воно підкріплюється також і ширшим розумінням справедливості, яке враховує спектр потреб і пріоритетів для людей, які опинилися у постконфліктній ситуації [1].

Перехідне правосуддя включає судові та позасудові механізми, наприклад, переслідування, відшкодування збитків, комісії зі встановлення правди, інституційні трансформації та поєднання вищезазначених елементів. Усі вжиті заходи повинні відповідати міжнародним стандартам і зобов'язанням [2].

Основна мета політики перехідного правосуддя – це припинення безкарності та встановлення верховенства права в умовах демократичного управління. Перехідне правосуддя сприяє створенню атмосфери, у якій повага до прав людини є головною цінністю, а головною метою стає підзвітність. Загалом, перехідне правосуддя спрямоване на:

- припинення постійних порушень прав людини;
- розслідування скоєних злочинів;
- виявлення осіб, винних у порушенні прав людини;
- притягнення зазначених осіб до відповідальності;
- надання компенсацій жертвам;
- упередження майбутніх порушень;
- реформи безпекового сектору;
- підтримка миру;
- сприяння загальнонаціональному примиренню [3].

Перехідне правосуддя бере початок у праві прав людини та в міжнародному гуманітарному праві. Як окрема концепція, воно розвинулось у період після Другої світової війни, зі створенням Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі та проведенням судових процесів над воєнними злочинцями Токійським трибуналом. Ця концепція знову набула популярності у 1980-х рр., новими справами були засудження колишніх членів військової хунти у Греції (1975) та Аргентині (1983). Загалом, у 1970-х і 1980-х рр. теорія перехідного правосуддя сфокусувалася на кримінальному судочинстві, з акцентом на захисті прав людини. Це призвело до активного розвитку права захисту прав людини, що завершилось прийняттям багатьох міжнародних конвенцій у сфері прав людини [3].

На кінець 1980 – початок 1990-х рр. концепція перехідного правосуддя змінюється. Сфера її застосування

переходить від більш вузьких правових до широкого кола *політичних питань*, які стосуються створення та функціонування стабільних демократичних інститутів та оновлення громадянського суспільства. У цій ситуації перехідне правосуддя повинно розв'язати безліч питань, зокрема і сприяти відродженню справедливості, підтриманню демократичних процесів шляхом створення судових або позасудових майданчиків, і впровадженням освітніх і культурних програм.

Нововведення тих часів – це поява комісій зі встановлення правди. У Аргентині в 1983 р., у Чилі в 1990 р. і в Південній Африці 1995 р. комісії зі встановлення правди стали символом перехідного правосуддя. Однак кілька спроб створити регіональну комісію зі встановлення правди в колишній Югославії (REKOM) провалилися через політичні перешкоди. Останніми роками також розглядаються пропозиції щодо комісій зі встановлення правди та примирення в конфліктних зонах Близького Сходу, і цілком імовірно, що ці перехідні інститути правосуддя колись будуть створені в Ізраїлі та Палестині, Іраку, Лівані й регіонах, населених курдами [3].

Ще одним важливим інституційним нововведенням є поява програм так званої люстрації в Центральній і Східній Європі у 1990-х рр. Країни використовували цей інструмент по-різному: більшість намагалися очистити владні інституції від людей, пов'язаних зі злочинами колишніх режимів за допомогою скринінгу та моніторингу, інші країни застосували інклюзивні методи, які дозволили особам, дискредитованим своїми зв'язками з колишньою владою, отримати другий шанс для продовження кар'єри [2].

Розслідування серйозних міжнародних злочинів, таких як геноцид, злочини проти людства та воєнні злочини, сприяє зміцненню верховенства права. Воно також демонструє, що особи, винні в порушенні прав людини будуть обов'язково нести відповідальність за свої дії [1]. Вироки в цих справах виносять, наприклад, Міжнародний трибунал щодо Руанди, Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії, такі гібридні суди, як Спеціальний суд для Сьєрра-Леоне, Надзвичайні палати суду Камбоджі тощо, а також Міжнародний кримінальний суд (МКС).

Нагадуємо, що універсальна природа міжнародних злочинів створюють для міжнародної спільноти право на здійснення кримінального розслідування й застосування покарання незалежно від того, хто вчинив ці злочини та проти кого вони були спрямовані. Отже, із погляду міжнародного права, МКС володіє універсальною юрисдикцією, що закріплено у Главі 7 Статуту Організації Об'єднаних Націй, у якій зазначено, що Суд може здійснювати юрисдикцію незалежно від місця вчинення злочину чи громадянства суб'єкта вчинення злочину у випадку, якщо Рада Безпеки ООН передасть йому на розгляд ситуацію згідно з повноваженнями, визначеними у Статуті ООН [4].

Перехідне правосуддя передбачає заходи для заміни репресивного правління демократичним. Нові уряди зазвичай вважають, що кримінальні процеси чи інші

заходи перехідного правосуддя створюють надійний захист від повернення тиранії та сприяють соціальній і політичній трансформації суспільства. Якщо перехід передбачає застосування міжнародного права, то в цьому випадку йому надається патерналістське значення "загального захисника". Нагадаємо в цьому зв'язку про справу Аугусто Піночета, яку розпочав суд Великобританії у 1998 р., за заявами чилійських громадян, які були жертвами його режиму [5, с. 141].

Згодом, особливо в Латинській Америці, в Африці та частково в Європі судді стали спиратися на це рішення для засудження диктаторських режимів, які раніше вважалися юридично недоторканими. У серпні 2003 р. дві палати Аргентинського парламенту проголосували за скасування двох законів про амністію, прийнятих щодо керівників режиму "чорних полковників". На цю подію, вплинуло рішення іспанського судді Балтазара Гарсона видати ордер про видачу 45 офіцерів аргентинської армії й деяких цивільних осіб, пов'язаних із цим режимом [6].

Репарації мають відшкодувати особам, що постраждали від порушень прав людини їхні страждання: допомогти подолати наслідки зловживань і забезпечити реабілітацію. Ці заходи можуть включати фінансові виплати, надання соціальних послуг, включаючи медичні чи освітні послуги або символічну компенсацію на кшталт публічних вибачень. Одним із прикладів є офіційна заява-вибачення від уряду Канади – "Заява про примирення" перед корінними канадськими сім'ями за те, що уряд вивіз їхніх дітей і помістив їх в індіанські школи-інтернати. Уряд Канади також створив фонд у розмірі 350 млн дол для допомоги постраждалим від цих дій [7].

У психологічному плані репарації є важливими для потерпілих осіб, оскільки вони свідчать про суспільне визнання їхніх страждань. Задля досягнення цієї мети, в Аргентині, наприклад, була виокремлена окрема юридична категорія "особи, що зникли безвісти внаслідок насильства" [8]. У Марокко 1999 р. було створено Незалежну арбітражну комісію, яка призначала компенсацію жертвам насильницьких зникнень і незаконних затримань. У 2004 р. її замінила Комісія з питань справедливості та примирення (IER). Вона присуджувала індивідуальні, інклюзивні компенсації тим, хто став жертвою інших порушень: катування, позасудові страти та сексуальне насильство. IER розширила положення про компенсацію цим жертвам, а також змусила Марокко надати постраждалим послуги з реабілітації та відновити їхні цивільні права [9, с. 30].

Для процесу репарації існує три керівні принципи її надання: (1) повнота та всебічність; (2) злагодженість дій; (3) відповідність і пропорційність. По-перше, повнота і всеосяжність передбачають, наскільки це можливо, надання відшкодування всім жертвам злочинів, які зазнали серйозної шкоди [10, с. 462].

Щодо другого принципу, то механізми репарації повинні бути злагодженими, тобто включати різні типи репарації, зокрема індивідуальні й колективні. Такі заходи повинні бути внутрішньо та зовнішньо когерентними відносно порядку відшкодування збитків, і доповнювати такі механізми перехідного правосуддя, як судові комісії та комісії зі встановлення правди [10, с. 463].

По-третє, із погляду пропорційності, розмір відшкодувань за порушення прав людини має дорівнювати нанесеній шкоді. Остання теза чітко проявилася у справі *Гаррідо та Байґорія проти Аргентини, 1998 р.*, яка слухалася Міжамериканською комісією з прав людини (далі – Комісія). Цей кейс стосувався зникнення двох осіб, Гаррідо Кальдерона і Байґоррія Бальмаседа, які

були заарештовані поліцією міста Мендоса, Аргентина. Через декілька днів їхній автомобіль був знайдений порожнім. Родичі шукали Кальдерона та Бальмаседа, проте жодних слідів не знайшли. Справа пройшла всі судові інстанції Аргентини та згодом потрапила на розгляд Комісії [11, с. 2].

Комісія встановила, що Аргентина несе повну відповідальність за зникнення Кальдерона та Бальмаседа. Було визначено, що Аргентину порушено статті 4 (право на життя), 5 (право на гуманне поводження), 7 (право на особисту свободу), 8 (1) (право бути заслуханим у розумний термін компетентним і незалежним судом) і 25 (право на судовий захист) Американської конвенції про права людини 1969 р. [20].

Виходячи з вищенаведеного, Комісія рекомендувала Аргентині: 1) відкрити розслідування щодо встановлення місцезнаходження жертв, 2) розшукати та повернути останки жертв, 3) виявити та притягнути до кримінальної відповідальності осіб, відповідальних за їхнє зникнення, 4) компенсувати збитки сім'ям жертв [21].

Ця справа стала ключовою для регіону Південної Америки, упродовж наступного десятиліття Міжамериканською комісією з прав людини було розглянуто щонайменш три подібні гучні кейси, які торкалися питань, пов'язаних із перехідним правосуддям [22].

Пошук правди та відновлення правди охоплює ініціативи з розслідування здійснених злочинів. Ці процеси спрямовані на те, щоб суспільство пригадали, а згодом примирилися зі скоєними злочинами та порушеннями прав людини, аби запобігти їхньому повторенню. Задля цього відновлюються архіви, які перешкоджають переписуванню історії. Заходи щодо пошуку правди можуть включати прийняття законодавства про свободу поширення інформації, розсекречення архівів, проведення розслідування та утворення комісії зі встановлення правди [12].

Комісії зі встановлення правди – це позасудові комісії з розслідування, які мають виявити порушення прав людини, скоєні урядовими чи неурядовими суб'єктами [13]. Одним із прикладів таких комісій є Комісія з правди та примирення Південно-Африканської Республіки, яка була створена для подолання проблеми апартеїду та зниження напруженості у країні. У цьому випадку репарації були ключовою частиною мандату такої Комісії, яка присудила 2700 дол кожній жертві, яка дала свідчення перед ТРК, загалом їх було приблизно 22 000 осіб [14, с. 184]. Однак, багато жертв так не отримали повну фінансову компенсацію через економічну кризу у ПАР [9, с. 31].

Меморіали мають зберегти спогади про людей чи події. Вони служать для вшанування загиблих під час конфлікту та виявлення поваги до них. Один із прикладів меморіалів – група пам'ятників, біля яких проводиться щорічна молитовна церемонія, а також братська могила поряд із нею, які розташовані на півночі Уганди та створені в пам'ять про військовий конфлікт між армією опору Господа та її противниками, який розпочався у 1986 р. [13].

У авторитарних режимах, найчастіше, саме державні установи, включаючи поліцію, війська та судові органи, сприяють репресіям та іншим порушенням прав людини. Коли відбувається перехід влади до демократичного режиму, ці інститути повинні бути реформовані, задля сприяння їхньої підзвітності й запобіганням повторним зловживанням. Інституційна реформа включає процес реструктуризації державних органів так, аби надалі вони стали гарантами забезпечення поваги до прав людини та дотримання верховенства права [15].

Реформи можуть включати такі заходи, як перевірки, люстрації та роззброєння, демобілізацію і реінтеграцію (DDR). Проведення перевірки – це процес усунення зловживань держслужбовців. Наприклад, в Афганістані кандидати на парламентських і місцевих виборах 2009 і 2010 рр. проходили перевірку [16]. Порівняно з люстрацією, термін "перевірка" є більш широкою категорією, яка стосується процесів, спрямованих на виявлення осіб, винних у порушенні прав людини в державних установах, тоді як термін "люстрація" належить саме до звільнень таких посадових осіб, що було характерним для колишніх комуністичних країн східної й центральної Європи після закінчення холодної війни [17]. Проведення перевірки не обов'язково означає звільнення особи з апарату державного органу. Кілька країн розробили й альтернативні кадрові системи, які передбачають збереження за держслужбовцями часів "тоталітарного режиму" їхньої роботи в обмін на їх свідчення про злочини попереднього режиму [19]. Програми DDR допомагають колишнім учасникам бойових дій у адаптації до мирного життя, як це відбувалось, наприклад, у США після В'єтнамської війни [18, с. 32].

Отже, перехідне правосуддя складається із судових і позасудових заходів, що вживаються з метою відшкодування спадщини порушень прав людини. Такі заходи включають кримінальне переслідування, вчинення правди, компенсаційні програми й різні види інституційних реформ. Перехідне правосуддя є засобом політичного переходу від насильства й репресій до суспільної стабільності, оскільки суспільство прагне відновити соціальну довіру, відновити систему правосуддя та побудувати демократичну систему управління.

Список використаних джерел:

1. What is Transitional Justice? [Electronic source] // International Center for Transitional Justice. – Access mode : <https://www.ictj.org/about/transitional-justice>
2. Rule of Law – Transitional Justice [Electronic source] // The Office of the High Commissioner for Human Rights. – Access mode: <https://www.ohchr.org/RU/Issues/RuleOfLaw/Pages/TransitionalJustice.aspx>
3. Sustainable Peace After Mass Atrocities: The Case for Transitional Justice" [Electronic source] // International Center for Transitional Justice (ICTJ). – Access mode: <https://www.ictj.org/news/sustainable-peace-after-mass-atrocities-case-transitional-justice>
4. Організація Об'єднаних Націй. Статут Організації Об'єднаних Націй 1965 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010
5. Harvey David. A Brief History of Neoliberalism /D. Harvey. – Oxford ; New York : Oxford University Press, 2007.
6. Правомерность создания и деятельности международного уголовного суда [Электронный ресурс] // Московское региональное отделение "Ассоциация юристов". – Режим доступа : http://alrf.msk.ru/pravomernost_sozdaniya_i_deyatelnosti_mezhdunarodnogo_ugolovno

O. Chubinidze, Ph.D student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

TO THE QUESTION OF TRANSITIONAL JUSTICE

The article deals with the matters of transitional justice in international law. The author gives definition and aims thereof, discloses the historical roots of this notion. It is stated that transitional justice includes judicial and non-judicial mechanisms, including prosecution, reimburse, truth, institutional transformation, and a combination of the above.

Key words: transitional justice, violations of human rights, democratization, judicial and non-judicial mechanisms.

O. Чубинидзе, асп.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

К ВОПРОСУ О ПЕРЕХОДНОМ ПРАВОСУДИИ

Рассматриваются особенности осуществления переходного правосудия. Автор дает определение и цели этого понятия, раскрывает его исторические корни. Отмечается, что переходное правосудие включает судебные и внесудебные механизмы, например, преследования, компенсацию, комиссии по установлению истины, институциональные трансформации и сочетание вышеупомянутых элементов.

Ключевые слова: переходное правосудие, нарушения прав человека, демократизация, судебные и внесудебные механизмы.

7. Lisa Margarrell. Reparations in Theory and Practice" / L.Malgarell // International Center for Transitional Justice
8. La Ley N° 24. 321 de "Ausencia por desaparición forzada", 8 de junio de 1994 [Electronic source] // Libro de derecho penal argentino. – Access mode: https://www.oas.org/juridico/spanish/mesicic3_arg_codigo_penal.htm
9. Moffett L. Transitional Justice and Reparations: Remedying the Past? / C. Lawther, L. Moffett, & D. Jacobs (Eds.) // Research Handbook on Transitional Justice. – Edward Elgar Publishing, (2017).
10. Pablo de Greiff. Justice and Reparations / P. de Greiff (ed.) // Handbook of Reparations, OUP, 2006.
11. Garrido and Baigorria v Argentina, Judgment, Series C No. 39 (IACtHR, 27 August 1998), §43 [Electronic source] // Inter-American Court of Human Rights. – Access mode: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_39_ing.pdf
12. "Truth and Memory" [Electronic source] // International Center for Transitional Justice. – Access mode: <https://www.ictj.org/our-work/transitional-justice-issues/truth-and-memory>
13. Julian Hopwood. We Can't Be Sure Who Killed Us: Memory and Memorialization in Post-conflict Northern Uganda [Electronic source] // International Center for Transitional Justice. – Access mode: <https://www.ictj.org/publication/we-cant-be-sure-who-killed-us-memory-and-memorialization-post-conflict-northern-uganda>
14. The South African Truth and Reconciliation Commission, established under Promotion of National Unity and Reconciliation Act, No. 34 of 1995. TRC Vol.5, Chapter 5 [Electronic source] // Truth and Reconciliation Commission Website. – Access mode: <https://www.justice.gov.za/trc/>
15. "Institutional Reform" [Electronic source] // International Center for Transitional Justice. – Access mode: <https://www.ictj.org/our-work/transitional-justice-issues/institutional-reform>
16. Fatima Ayub, Antonella Deledda, Patricia Gossman. Vetting Lessons for the 2009-10 Elections in Afghanistan [Electronic source] // International Center for Transitional Justice. – Access mode <https://www.ictj.org/publication/vetting-lessons-2009-10-elections-afghanistan>
17. Pablo de Greiff, Alexander Mayer-Rieckh. Justice as Prevention: Vetting Public Employees in Transitional Societies / Pablo de Greiff [Electronic source] // ResearchGate. – Access mode: https://www.researchgate.net/publication/37722251_Justice_as_Prevention_Vetting_Public_Employees_in_Transitional_Societies
18. Roman David. Lustration and Transitional Justice. Personnel Systems in the Czech Republic, Hungary, and Poland / Roman David. [Electronic source] / https://www.researchgate.net/publication/287007472_Lustration_and_transitional_justice_Personnel_systems_in_the_Czech_Republic_Hungary_and_Poland
19. Disarmament, Demobilization, and Reintegration [Electronic source] // International Center for Transitional Justice. – Access mode: <https://www.ictj.org/es/our-work/research/disarmament-demobilization-and-reintegration>
20. American Convention on Human Rights (Pact of San Jose, Costa Rica) [Electronic source] // The Organization of American States. – Access mode: http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm
21. Garrido and Baigorria v Argentina, Summary of the Case [Electronic source] // The Inter-American Court of Human Rights Project. – Access mode: https://iachr.ils.edu/sites/default/files/iachr/Cases/Garrido_and_Baigorria_v_Argentina/peterson_garrido_and_baigorria_v_argentina.pdf
22. Loayza-Tamayo v. Peru, 1998 Inter-Am. Ct. H.R. (ser. C) No. 42 (November 27, 1998) [Electronic source] // Inter-American Court of Human Rights. – Access mode: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_42_ing.pdf

Надійшла до редколегії 02.02.20

РЕЦЕНЗІЇ

**ГІБРИДНА ВІЙНА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ:
УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ ПОГЛЯД**

Нагорняк М. М. Рецензія на монографії: *Wojna hybrydowa Rosji przeciwko Ukrainie w latach 2014-2016 / Redakcja naukowa Walenty Baluk, Mykola Doroszko. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2017. – 277 s.; Гібридна війна Росії проти України після Революції гідності / наук. ред. М. Дорошко, В. Балюк. – К. : Ніка-Центр, 2018. – 280 с.*

Темі агресії Російської Федерації проти України, до якої Кремль вдався навесні 2014 р. після зміни влади в Україні внаслідок Революції гідності, присвячено чимало праць вітчизняних і зарубіжних науковців. Проте найбільш системно й комплексно до вивчення причин і наслідків російської гібридної війни проти України, на нашу думку, підійшли українські й польські вчені, які в 2017 і 2018 рр. опублікували, відповідно, польською і українською мовою монографію, у якій дослідили не лише політико-історичне підґрунтя російсько-українського конфлікту, але й спрогнозували можливі наслідки гібридної війни РФ проти України в міжнародно-політичній, міжнародно-правовій, економічній та інформаційній сферах.

Беручись за дослідження причин і наслідків російської агресивної політики в Україні, автори рецензованих наукових праць виходили з незмінної природи російського імперіалізму – за будь-яку ціну і під будь-яким претекстом довести "історичне право" Московщини на українські землі, пам'ятаючи, що анексувавши український Крим і розпочавши війну на сході України, Кремль ні на йоту не відступив від сценарію, що його Росія здавна застосовує для експансії в чужі землі. Такий сценарій, як влучно відзначав ще в 1836 р. британський посол у Персії сер Джон Мак Ніл, передбачає "стадію дезорганізації жаданої території таємними шпигунами аж до розпалювання громадянських заворушень і стадію військової окупації"³. Тієї російської окупації частини української державної території, що її не визнав Кремль, намагаючись переконати світ у тому, що на сході України з 2014 р. триває так званий "громадянський конфлікт".

Визначаючи причини російської агресії в Україні, серед основних автори книг називають ті, що безпосередньо пов'язані з стратегічними завданнями Кремля у відносинах з офіційним Києвом: відвернути Україну від реалізації курсу на інтеграцію з ЄС; гомогенізувати політичний режим в Україні з російським авторитарним режимом; включити українське суспільство в російський цивілізаційний простір шляхом перетворення його у малоросійський соціум; позбавити Україну економічних ресурсів і відповідної мотивації, необхідної для реалізації європейського інтеграційного курсу, і, насамкінець, поглинути Українську державу.

Російська анексія Криму та фактична окупація частини території Донбасу проросійськими сепаратистами має, на думку колективу авторів, ряд наслідків, що вкрай негативно впливають на міжнародні відносини і сучасну систему міжнародного права. Насамперед автори рецензованих монографій наголошують на таких наслідках російської агресії проти України:

1. Дії Російської Федерації стали брутальним порушенням усіх основних принципів міжнародного права, закріплених у Статуті ООН, Декларації про принципи міжнародного права 1970 р., Гельсінкському заключному акті НБСЄ 1975 р., на яких базується сучасний світопорядок.

Провідні суб'єкти міжнародного права, як США і Європейський Союз, універсальні міжнародні організації, на кшталт ООН, незважаючи на спільні зусилля, не змогли ефективно протидіяти агресору. Цей прецедент надихатиме інших потенційних порушників. Так, агресія Російської Федерації призводить до розмивання самої основи світового порядку, що може призвести до важких наслідків, передусім – до військових конфліктів.

2. Дії Російської Федерації стали фактичним оголошенням того, що вона сповідує примат сили у міжнародних відносинах (декларування протилежного не має значення, оскільки суперечить реальному вчинкам).

3. Здійснивши анексію Криму й військову агресію на Донбасі, Російська Федерація грубо порушила положення Будапештською меморандуму про гарантії безпеки з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 р.

4. Агресія РФ проти України ставить під загрозу функціонування Ради Безпеки ООН – органу, на який покладена головна відповідальність за підтримання міжнародного миру й безпеки. Ситуація, при якій держава-агресор є постійним членом РБ ООН і має право вето на його рішення нівелює саму сутність, підриває значення Ради Безпеки, а на практиці – унеможливує його ефективне функціонування, виконання завдань, найбільш важливих для всього світового співтовариства.

5. Анексія Російською Федерацією Кримського півострова стала викликом для світового співтовариства, проте здебільшого це стосується найвпливовішої організації у сфері безпеки – НАТО. Це пов'язано не лише з особливими відносинами Альянсу з Україною, а й зі зміною безпекової карти регіону. Майже всі причорноморські держави є членами НАТО, що зумовлює особливу небезпеку окупації РФ Кримського півострова для цього військово-політичного блоку. Крім того, з огляду на подальші перспективи розвитку ситуації, агресію Російської Федерації проти нашої держави можна оцінювати і як перший крок (подібний до аналогічних дій відомих агресорів минулого). Подальшими кроками можуть стати різноманітні силові провокації, або й агресія проти членів НАТО, передусім – держав Балтії. Усі вказані фактори вимагають відповідних перетворень самого Альянсу, спрямованих на підвищення його ефективності.

6. Агресія РФ проти України стала викликом і для Європейського Союзу, адже виявила внутрішні суперечності між його членами: більш залежні від РФ не продемонстрували належної підтримки України як держави, що зіткнулась із зовнішньою агресією. Економічні чинники взяли гору над відданістю принципам міжнародного права, що у перспективі може негативно позначитись на самому Євросоюзі.

³ Саркісянц Е. Переосмислення російського імперіалізму / Е. Саркісянц // Російський імперіалізм / Упоряд. Т. Гунчак. К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2010. С. 53.

Отже, найважливішими наслідками російської агресії в Україні, на думку колективу українських і польських авторів, стали: анексія Криму, загибель українських військових і мирних жителів Донбасу, руйнування об'єктів інфраструктури регіону, втрата контролю Києва над південною частиною Луганської і північним сходом Донецької областей. Усі вони прямо чи опосередковано впливають на міжнародні відносини та сучасну систему міжнародного права.

Анексувавши Крим і порушивши повоєнні кордони в Європі, а потім розпочавши військові дії на території України, Росія фактично зруйнувала не лише світовий порядок, що встановився після падіння СРСР, а й підірвала систему міжнародних домовленостей, які тривалий час скріплювали європейське поле: домовленості між Росією й Україною; Будапештський меморандум ядерних держав, що гарантує Україні територіальну цілісність як без'ядерного актора; Гельсінські угоди; ялтинсько-потсдамські домовленості, суттю яких було консенсусне розділення сфер впливу; на решті, Вестфальську систему, яка робила акцент на суверенітеті держав.

Анексія Криму потягнула за собою й війну на сході України, яка навряд чи була б можлива в разі жорсткої реакції Заходу й міжнародних інститутів на факт анексії Криму. Нарешті, ця війна навряд чи була можлива, якби Захід не виявив повної розгубленості на першому етапі агресії й готовності розглядати її як "внутрішньоукраїнський конфлікт".

Зважаючи на те, що агресивні дії прокремлівських сепаратистів за безпосередньої участі Росії у військових діях на Донбасі досі не припинилися, рецензовані праці українських і польських авторів набувають неабиякого значення й актуалізують тему протистояння міжнародної спільноти агресивним планам Російської Федерації. Натомість інтернаціональний колектив науковців, а це, здебільшого, учені-міжнародники Київського національного університету імені Тараса Шевченка та їхні колеги з Університету Марії Кюрі-Склодовської з польського Любліна, своїми науковими пошуками і плідною співпрацею довели, що українсько-польське стратегічне партнерство є дієвим і має серйозний потенціал. Це й демонструють колективні монографії українських і польських авторів на тему російської гібридної війни проти України та її наслідків, що стали важливою подією в науковому житті двох країн.

М. М. Нагорняк, д-р політ. наук, проф. (Івано-Франківськ)

НЕОГОЛОШЕНІ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ ЯК ІМПЕРСЬКА "ТРАДИЦІЯ" КРЕМЛЯ

Колесник В. Ф. Рецензія на монографію: Дорошко М. Неоголошені війни Росії проти України в ХХ – на початку ХХІ ст.: причини і наслідки. – К. : Ніка-Центр, 2018. – 196 с.

У березні 2014 р. Російська Федерація анексувала український Крим, а влітку того ж року розпочала збройну агресію проти України на Донбасі під претекстом захисту "російськомовного населення" України від "київської хунти". За умисне порушення міжнародного права і, зафіксованого Гельсінкськими угодами принципу непорушності міжнародно визнаних державних кордонів у Європі Росія досі не понесла покарання, бодай тому, що не визнає присутності своїх військових на сході України. А також тому, що не оголошувала війну Україні, як не робила цього жодна російська влада від часу розпаду Російської імперії. Саме про ці, неоголошені війни Росії проти України – монографія знаного вітчизняного дослідника українсько-російських відносин Миколи Дорошка, що побачила світ у 2018 р.

Автор рецензованої наукової монографії неодноразово звертався до теми причин і наслідків агресивної політики Росії щодо України й незмінно доводив, що головною причиною російських зазіхань на українську територію завше ставало бажання кремлівських владців знищити саму згадку про Україну, про її право на незалежне державне існування.

Застосувавши метод ретроспективного аналізу М. Дорошко з'ясовує історичні витоки імперських амбіцій Московщини (Росії), натомість використання методу історичних аналогій дало можливість простежити спадкоємність в агресивній політиці на знищення України всіх російських політичних режимів – від доби першого російського імператора Петра I і до теперішнього господаря Кремля В. Путіна.

Особливу увагу автор монографії приділяє дослідженню імперської природи російського більшовицького режиму, що під гаслом світової комуністичної революції 100 років тому силоміць накинув Україні так звану радянську владу, окупаційний характер якої, навіть попри новітню російську агресію, усе ще заперечує частина вітчизняної історичної спільноти. М. Дорошко переконливо доводить не лише окупаційний характер російської комуністичної диктатури, накиненої понад мільйонною російською Червоною армією на початку 1920-х рр., але й використання теперішньою владою РФ апробованих її більшовицькими попередниками засобів знищення влади національних урядів більшості посталих на руїнах Російської імперії національно-державних утворень на кшталт Української Народної Республіки. Основою реінтеграції російських імперських теренів, що в 1918–1921 рр., що тепер є неоголошені війни. Тому автор книги вже вкотре застерігає українське суспільство і звертається до світового співтовариства із закликом до уважного вивчення і переосмислення уроків минулого в частині російської зовнішньополітичної експансії в сусідні країни під приводом "захисту прав російських співвітчизників".

М. Дорошко переконує читача в тому, що анексія Російською Федерацією Кримського півострова і збройна агресія Кремля на Сході України вже вкотре в новітній історії актуалізували питання вироблення світовим співтовариством дієвих механізмів протидії російському імперіалізму, що прагне реваншу за розпад Радянського Союзу і так званої світової комуністичної системи. Росія прагне реінтегрувати території країн пострадянського простору задля реалізації проекту Євразійського союзу. До грудня 2013 р. для російської влади складалося все нібито успішно: Україна і Грузія не отримали запрошення до виконання Плану дій щодо членства в НАТО; Захід фактично погодився з російською анексією Абхазії і Південної Осетії, відтак із тим, що країни СНД повертаються до сфери виключного впливу Росії внаслідок політики "перезавантаження" російсько-американських відносин; Україна не підписала вже парафоновану Угоду про асоціацію з Євросоюзом на вільнюському саміті 2013 р. Проте на заваді реваншистським планам Кремля став київський "Євромайдан". Українці, що повстали проти кримінального режиму Януковича та про-

демонстрували світові намір стати повноправною частиною європейської спільноти народів, змусили Кремль вдатися до брутальної військової агресії проти Української держави без оголошення війни.

Автор запитує, чому Росія вдалася до застосування сили, знехтувавши міжнародним правом, і яку мету переслідує В. Путін, ведучи війну проти України? Відповідь на це питання є очевидною: збройну агресію проти України Москва розв'язала задля того, щоб повернути російський вплив в Україні; ствердити у свідомості населення Росії міф про Путіна як збирача "російських історичних територій"; розколоти Європейський Союз. Для реалізації цього триєдиного завдання Кремль вдався до використання гібридної війни проти України.

Гібридна війна Росії проти України має глобальний характер: на Донбасі вона ведеться у вигляді бойових дій, а в міжнародному масштабі – інформаційними засобами й Україна її поки що програє. Позаяк у світі сформувалося стійке уявлення, що Росія буцімто непричетна до конфлікту на Донбасі, хоча може допомагати сепаратистам. Такому баченню сприяє й те, що українська влада не оголосила воєнного стану в країні, фактично це означає, що Україна не веде війни з Росією. Це дає Росії можливості усунути від відповідальності за збройну агресію та перекласти її на тих, кого українська влада називає "терористами". Тому ми маємо формувати міжнародну думку, що саме Росія є агресором, а не терористичні "ЛНР" і "ДНР".

Головним висновком автора монографії є той, що сучасна гібридна війна Росії проти України є своєрідним повторенням подій, започаткованих більшовицьким жовтневим переворотом 1917 р. у російському Петрограді. Як і майже століття тому теперішня російська влада здійснює гібридну агресію проти України, метою якої є відновлення Російської імперії, відтак статусу Росії як впливової світової держави.

Рецензоване дослідження російської агресії проти України є надзвичайно актуальним, позаяк спроможне, на нашу думку, поставити крапку в дискусії щодо причин постійних зазіхань російського "старшого брата" на Українську незалежну державу та її територію, а також стати пересторогою на шляху недооцінки владою пострадянських держав прагнення путінської Росії реінтегрувати терени колишнього СРСР. Для уникнення подібного сценарію, зазначає Микола Дорошко, мусимо ретельно вивчити уроки минулого і зробити висновки на прийдешнє.

Своєрідним засобом стримування російських зазіхань на українську незалежність має стати й популяризація Українською державою суспільно значимих видань на кшталт монографії М. С. Дорошка. Вихованню патріотичних почуттів і національної пам'яті українців сприятиме, на нашу думку, і визнання монографії Миколи Дорошка гідною перемоги в конкурсі Українського інституту книги у 2019 р. в номінації "науково-популярна література".

В. Ф. Колесник, д-р іст. наук, проф., чл.-кор. НАН України (м. Київ)

Наукове видання

ВІСНИК

КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Випуск 1(51)

Редактор *О. Грицаюк*

Оригінал-макет виготовлено ВПЦ "Київський університет"

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та електронні носії не повертаються.

Формат 60x84^{1/8}. Ум. друк. арк. 8,25. Наклад 300. Зам. № 220-9713.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № МВ1.
Підписано до друку 03.03.20

Видавець і виготовлювач
ВПЦ "Київський університет"

Б-р Тараса Шевченка, 14, м. Київ, 01030
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; тел./факс (38044) 239 31 28
e-mail: vpc_div.chief@univ.net.ua; redaktor@univ.net.ua
http: vpc.univ.kiev.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02